

Езикови ресурси за специални педагози

Общи насоки и възможности

Първа част: Анализ на текст

Съдържание

Първа част: Анализ на текст

Втора част: Създаване на речник

Първа част: Анализ на текст

→ Анализ на текст:

- ◆ компоненти на анализа;
- ◆ обработване на текста;
- ◆ стъпки в анализа.

→ Адаптиране на текст за учебни цели

- ◆ замяна със синоними;
- ◆ описателно предаване на значението;
- ◆ промяна на конструкцията.

Примерен текст за работа

До пладне хвърковатото конче стигнало зъбатите върхове, а надвечер се понесло над синята морска шир. От време на време момчето поглеждало надолу и търсело с очи брега, но водата сякаш нямала край. Тук-там във вълните пляскали риби, големи като лодки. Уплашило се момчето и тъкмо се наклонило да обърне кончето си назад – забелязало наблизко висок каменист бряг.

Ангел Каралийчев „Момчето, което искало всичко да знае“

Как да извлечем информация за думите в текста?

- За всяка дума определяме част на речта (съществително, прилагателно, наречие, глагол, местоимение, предлог...).
- За всяка дума определяме основната форма.
- Отделяме пълнозначните от служебните думи (местоимения, предлози, съюзи, частици). Служебните думи не ги разглеждаме, освен ако не искаме да обърнем внимание на специфично граматично правило или друга езикова особеност.
- Правим честотен анализ и проследяваме кои са често срещаните или специфичните думи.

Как да извлечем информация за думите в текста?

Приложение за обработка на български език

<http://dcl.bas.bg/dclservices/index.php>

Използване на програми за анализ – Ексел, Гугъл спредшийтс

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1J18_3USme2qDBX2apXFOfpJaMvfgpMi1m9GmQeFD3Zk/edit?usp=sharing

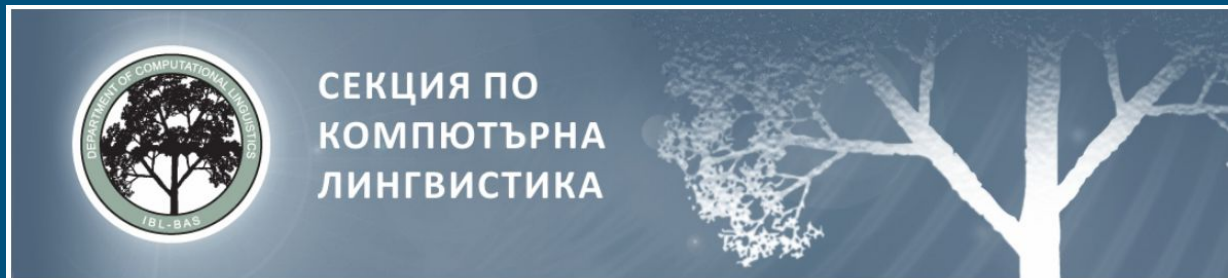
Някои специализирани програми

<СПИСЪК>

Как да извлечем информация за думите в текста?

Приложение за обработка на български език

<http://dcl.bas.bg/dclservices/index.php>

Уеб базираните услуги на СКЛ

Българската многокомпонентна система за първична обработка и лингвистична анотация на текстове включва следните видове езикова обработка:

- разделяне на изречения;
- токънизация;
- автоматично определяне на частта на речта и на граматичните характеристики на думите;
- лематизация (автоматично определяне на основната форма).

Демонстрация на системата

До пладне хвърковатото конче стигнало зъбатите върхове, а надвечер се понесло над синята морска шир. От време на време момчето погледяло надолу и търсело с очи пясъците, но водата сякаш нямала край. Тук-там във вълните пляскали риби, големи като лодки. Уплашило се момчето и тъкмо се накарало да обърне кончето си назад – забелязало наблизо висок каменист бряг.]

обработи

Как да извлечем информация за думите в текста?

Приложение за обработка на български език

<http://dcl.bas.bg/dclservices/index.php>

Демонстрация на системата

До пладне хвърковатото конче стигнало зъбатите върхове, а надвечер се понесло над синята морска шир. От време на време момчето поглеждало надолу и търсело с очи пясъците, но водата сякаш нямала край. Тук-там във вълните пляскали риби, големи като лодки. Уплашило се момчето и тъкмо се наклонило да обърне кончето си назад – забелязало наблизо висок каменист бряг.

обработи

	X	X
	X	X
До	R до	R
пладне	N пладне	NCNson
хвърковатото	A хвърковат	Asdn
конче	N конче	NCNson
стигнало	V стигна	VLPTXson
зъбатите	A зъбат	Apd
върхове	N връх	NCMpo
,	U ,	U
a	CC a	CC
надвечер	D надвечер	D
се	T се	T
понесло	V понеса	VLPTXson
над	R над	R
синята	A син	Asdf
морска	A морски	Asof
шир	N шир	NCFsof
.	U .	U
	X	X
	X	X
От	R от	R
време	N време	NCNson

Как да извлечем информация за думите в текста?

Използване на Гугъл спредхийтс за по-лесен анализ

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1J18_3USme2qDBX2apXFOfpJaMvfgpMi1m9GmQeFD3Zk/edit?usp=sharing

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1	до	R	до	R	ПРЕДЛОГ					
2	пладне	N	пладне	NCNson	СЪЩЕСТВИТЕЛНО					
3	хвърковатото	A	хвърковат	Asdn	ПРИЛАГАТЕЛНО					
4	конче	N	конче	NCNson						
5	стигнало	V	стигна	VLPTXson	ГЛАГОЛ					
6	зъбатите	A	зъбат	Apd						
7	върхове	N	връх	NCMpo						
8	,	U	,	U						
9	а	CC	а	CC	СЪЮЗ					
10	надвечер	D	надвечер	D	НАРЕЧИЕ					
11	се	T	се	T	ЧАСТИЦА					
12	понесло	V	понеса	VLPTXson						
13	над	R	над	R						
14	синята	A	син	Asdf						
15	морска	A	морски	Asof						
16	шир	N	шир	NCFsof						
17	.	U	.	U						
18	X		X							
19	X		X							
20	От	R	от	R						
21	време	N	време	NCNson						
22	на	R	на	R						
23	време	N	време	NCNson						
24	момчето	N	момче	NCNsdn						
25	поглеждало	V	поглеждам	VLITWson						
26	надолу	D	надолу	D						
27	и	CC	и	CC						
28	търсело	V	търся	VLITWson						
29	с	R	с	R						
30	очи	N	око	NCNpo						

Как да извлечем информация за думите в текста?

Копиране на всички колони

Сортиране

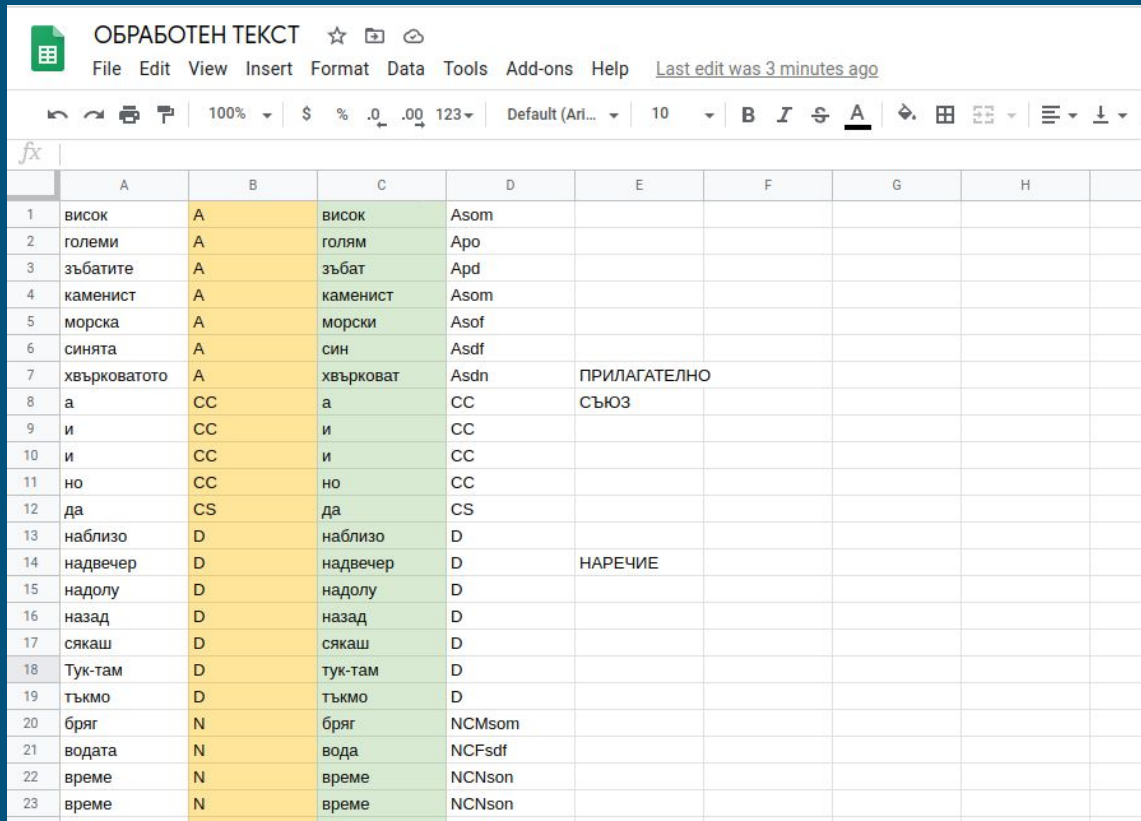
(от менюто

Data > Sort range)

Сортиране по колони

B (част на речта) и

C (основна форма)

The screenshot shows a Google Sheets spreadsheet with the following data:

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	висок	A	висок	Asom				
2	големи	A	голям	Apo				
3	зъбатите	A	зъбат	Apd				
4	каменист	A	каменист	Asom				
5	морска	A	морски	Asof				
6	синята	A	син	Asdf				
7	хвърковатото	A	хвърковат	Asdn	ПРИЛАГАТЕЛНО			
8	a	CC	a	CC	СЪЮЗ			
9	и	CC	и	CC				
10	и	CC	и	CC				
11	но	CC	но	CC				
12	да	CS	да	CS				
13	наблизо	D	наблизо	D				
14	надвечер	D	надвечер	D	НАРЕЧИЕ			
15	надолу	D	надолу	D				
16	назад	D	назад	D				
17	сякаш	D	сякаш	D				
18	Тук-там	D	тук-там	D				
19	тъкмо	D	тъкмо	D				
20	бряг	N	бряг	NCMsom				
21	водата	N	вода	NCFsdf				
22	време	N	време	NCNson				
23	време	N	време	NCNson				

Как да извлечем информация за думите в текста? (само за информация)

Как да преброим по колко пъти се срещат думите в текста?

Пренасяме в отделна таблица (шийт) колоните, които искаме – напр. основна форма

Копираме ги отделно още веднъж, за да махнем повторенията

The screenshot shows a Google Sheets spreadsheet with the following data:

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	ОРИГИНАЛНИ ДАННИ					ДАНИИ ЗА АНАЛИЗА			
2	висок	A	висок	Asom		A	висок		1
3	големи	A	голям	Apo		A	голям		1
4	зъбатите	A	зъбат	Apd		A	зъбат		1
5	каменист	A	каменист	Asom		A	каменист		1
6	морска	A	морски	Asof		A	морски		1
7	синята	A	син	Asdf		A	син		1
8	хвърковатото	A	хвърковат	Asdn		A	хвърковат		1
9	наблизо	D	наблизо	D		D	наблизо		1
10	надвечер	D	надвечер	D		D	надвечер		1
11	надолу	D	надолу	D		D	надолу		1
12	назад	D	назад	D		D	назад		1
13	сякаш	D	сякаш	D		D	сякаш		1
14	Тук-там	D	тук-там	D		D	тук-там		1
15	тъкмо	D	тъкмо	D		D	тъкмо		1
16	бряг	N	бряг	NCMsom		N	бряг		1
17	водата	N	вода	NCFsdf		N	вода		1
18	време	N	време	NCNson		N	време		2
19	време	N	време	NCNson		N	врѣх		1
20	върхове	N	врѣх	NCMpo		N	вълна		1
21	вълните	N	вълна	NCFpd		N	конче		2
22	конче	N	конче	NCNson		N	край		1
23	кончето	N	конче	NCNsdn		N	лодка		1

Как да извлечем информация за думите в текста? (само за информация)

Маркираме копираните данни (в случая само колони F, G)

От менюто
Data > Remove duplicates

ОБРАБОТЕН ТЕКСТ

File Edit View Insert Format Data Tools Add-ons Help Last edit was 8 minutes ago

100% \$ % .0_ .00 123 Default (Ar...) 10 B I A

ДАНИИ ЗА АНАЛИЗА

1 ОРИГИНАЛНИ ДАНИИ

2 висок A 1

3 големи A 1

4 зъбатите A 1

5 каменист A 1

6 морска A 1

7 синята A 1

8 хвърковатото A 1

9 наблизно D 1

10 надвечер D 1

11 надолу D 1

12 назад D 1

13 сякаш D 1

14 Тук-там D 1

15 тъкмо D 1

16 бряг N 1

17 водата N 1

18 време N 2

19 време N 1

20 върхове N 1

21 вълните N 1

22 конче N 2

23 кончето N 1

Remove duplicates

996 rows and 2 columns selected

[Expand to F:H](#)

Data has header row

Columns to analyze

Select all

Column F - ДАНИИ ЗА АНАЛИЗА

Column G

Cancel Remove duplicates

	F	G	H	I
	ДАНИИ ЗА АНАЛИЗА			
A	висок			1
A	голям			1
A	зъбат			1
A	каменист			1
A	морски			1
A	син			1
A	хвърковат			1
D	наблизно			1
D	надвечер			1
D	надолу			1
D	назад			1
D	сякаш			1
D	тук-там			1
D	тъкмо			1
N	бряг			1
N	вода			1
N	време			2
N	време			1
N	върх			1
N	вълна			1
N	конче			2
N	край			1
N	лодка			1

Как да извлечем информация за думите в текста? (само за информация)

След като сме махнали повторенията, в колона H използваме формула, която да преброява думите

```
=COUNTIF (C2:C61, G2)
```

Т.е. преброява в кол. C от ред 2 до ред 61, колко пъти се среща думата в G2 'висок'

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	ОРИГИНАЛНИ ДАННИ					ДАНИИ ЗА АНАЛИЗА			
2	висок	A	висок	Asom		A	висок	1	
3	големи	A	голям	Apo		A	голям	1	
4	зъбатите	A	зъбат	Apd		A	зъбат	1	
5	каменист	A	каменист	Asom		A	каменист	1	
6	морска	A	морски	Asof		A	морски	1	
7	синята	A	син	Asdf		A	син	1	
8	хвърковатото	A	хвърковат	Asdn		A	хвърковат	1	
9	наблизо	D	наблизо	D		D	наблизо	1	
10	надвечер	D	надвечер	D		D	надвечер	1	
11	надолу	D	надолу	D		D	надолу	1	
12	назад	D	назад	D		D	назад	1	
13	сякаш	D	сякаш	D		D	сякаш	1	
14	Тук-там	D	тук-там	D		D	тук-там	1	
15	тъкмо	D	тъкмо	D		D	тъкмо	1	
16	бряг	N	бряг	NCMsom		N	бряг	1	
17	водата	N	вода	NCFsdf		N	вода	1	
18	време	N	време	NCNson		N	време	2	
19	време	N	време	NCNson		N	врѣх	1	
20	върхове	N	врѣх	NCMpo		N	вълна	1	
21	вълните	N	вълна	NCFpd		N	конче	2	
22	конче	N	конче	NCNson		N	край	1	
23	кончето	N	конче	NCNsdn		N	лодка	1	

Анализ на резултатите

Ще ни информира какво можем да променим в текста.

- **Разнообразие на лексиката** – за ученици с познавателни затруднения, за ученици, за които българският не е роден, и др. трябва да се започне с по-еднообразна лексика, за да се улесни разбирането, и да се изгражда постепенно.
- **Брой на нови / непознати думи** – трябва да се сравни спрямо предишен речник от позната лексика (затова е важно да се поддържа речник за различните етапи от обучение).

Анализ на резултатите

- Остаряла, рядко срещана и диалектна лексика.
- Думи и изрази с метафорично значение.
- Фразеологизми.
- Специфични художествени изразни средства и стилистични похвати на автора.

Анализ на резултатите

По-задълбоченият анализ на използвания език може да обърне внимание не само на лексикалната система, но и на използваните граматически конструкции:

- Използвани глаголни времена.
- Използвани синтактични и словоредни варианти.
- Изпускане на подлога.
- Замяна на думи с местоимения.
- Сложни изречения, брой прости изречения в тях, последователност и отношения между простите изречения, използвани съюзи.
- Многозначност на синтактични конструкции...

Анализ на резултатите

Нека се съсредоточим върху лексиката:

- Използвана е разнообразна лексика с малко на брой често използвани думи (откъсът е кратък, но това важи и за целия текст).
- Повторенията са при: назоваване на участниците в историята (*момче, конче, щъркел, планина, гора, село, море, ...*).
- Имаме и повторение на ключови / специфични фрази: *хвърковато конче / хвърковата пръчка (4), зъбати върхове (6)*.
- Остаряваща, рядка и диалектна лексика: *пладне, харман, пендара, лани, подир*.

Анализ на резултатите

Нека се съсредоточим върху лексиката:

- Фразеологични съчетания: *търся с очи, облизвам си пръстите, запретвам ръкави.*
- Сравнения и думи и изрази с метафорично значение: *риби, големи като лодки, зъбати върхове, морска шир, нося се в небето.*
- Други специфични думи, изрази, конструкции (използвани като стилистичен похват на автора):
 - ◆ Синоними: *пръчка - тояга - тояжка - дряновица - вършина*
 - ◆ *Нищо и никакво селце*
 - ◆ *Можеш ли ми каза, попитало дяда си*

Адаптиране на текст

Защо се налага?

- За да съответства на езиковите умения на децата.
- За да се улесни разбирането.
- За да се изгражда речник постепенно, като се стъпи на вече познатата лексика и въвеждането на нови думи и изразни средства става чрез връзки с вече познати – чрез смислови отношения (синонимия, антонимия), съчетания, аналогия, контраст и др.

Адаптиране на текст

Какво включва адаптирането на текст?

- Идентифициране на непознати и / или потенциално проблемни думи и изрази.
- Подбор на тези, които да бъдат заменени, както и тези, които ще бъдат въведени като нови думи и изрази за научаване.
- Извън лексиката: Идентифициране на по-сложни конструкции, които е необходимо да бъдат заменени, ако е възможно.

Адаптиране на текст

Как да изберем новите думи за въвеждане?

- Новите думи за въвеждане по възможност трябва да бъдат повторени на няколко места в текста, т.е. да са важни за разбирането на текста, например *хвърковат*.
- Да бъдат свързани с вече познати явления или група думи да са свързани с едно и също явление – напр. прилагателни, образувани от глаголи: за действия *хвъркам – хвърковат / хвъркàт, скачам – скоклив, играя – игрив* или абстрактни за чувства и мисловни процеси *обичам – обичлив, колебая се – колеблив* (при тях дефинициите ще са с еднотипна структура и ще са по-лесни за научаване).

Адаптиране на текст

Как да изберем новите думи за въвеждане?

- Може да имаме позната дума, но употребена в ново или в преносно значение. Ако вече е познато понятието за *преносно значение*, такива думи са подходящи за въвеждане.
- При фразеологичните съчетания е желателно всички отделни елементи на фразата да са известни, за да се обясни значението на цялото съчетание. Също така да се обърне внимание дали фразата няма и буквално значение, например *запретвам ръкави*.

1. Анализ на текста

До пладне хвърковатото конче стигнало зъбатите върхове, а надвечер се понесло над синята морска шир. От време на време момчето поглеждало надолу и търсело с очи брега, но водата сякаш нямала край. Тук-там във вълните пляскали риби, големи като лодки. Уплашило се момчето и тъкмо се накарало да обърне кончето си назад – забелязало наблизко висок каменист бряг.

2. Идентифициране на непознати думи

До пладне хвърковатото конче стигнало **зъбатите** върхове, а надвечер **се понесло** над синята **морска шир**. От време на време момчето поглеждало надолу и **търсело с очи** брега, но водата сякаш **нямала край**. Тук-там във вълните **пляскали риби, големи като лодки**. Уплашило се момчето и тъкмо **се наклонило** да **обърне** кончето си **назад** – забелязало наблизко висок **каменист** бряг.

2. Идентифициране на непознати думи

- Това става чрез съотнасяне с речник с вече „познатите думи“ от речта на децата.
- Затова е добре да бъде поддържан единен речник с познати думи до момента, който да се допълва и развива, за да може учителят да знае с какъв речник боравят децата.
- Периодично е желателно да се тества нивото на владене на речника чрез езикови игри и неформални тестове.

3. Определяне на думи за усвояване

До пладне хвърковатото конче стигнало зъбатите върхове, а надвечер се понесло над синята морска шир. От време на време момчето поглеждало надолу и търсело с очи брега, но водата сякаш нямала край. Тук-там във вълните пляскали риби, големи като лодки. Уплашило се момчето и тъкмо се наклонило да обърне кончето си назад – забелязало наблизко висок каменист бряг.

4. Адаптиране на текста

1 До пладне хвърковатото конче стигнало зъбатите върхове, а

2 надвечер се понесло над синята морска шир. От време на време момчето

3 поглеждало надолу и търсело с очи брега, но водата сякаш нямала

4 край. Тук-там във вълните пляскали риби, големи като лодки. Уплашило

5

6 се момчето и тъкмо се наканило да обърне кончето си назад – забелязало

7

наблизо висок каменист бряг.

4. Адаптиране на текста

пладне

понеса се / нося се

търся с очи

пляскам

[риба], голяма като лодка

наканя се / каня се

обърна назад

4. Адаптиране на текста

пладне

→ Замяна със синоними

понеса се / нося се

→ Описателно предаване на значението

→ Промяна на конструкцията

търся с очи

пляскам

[риба], голяма като лодка

наканя се / каня се

обърна назад

Използване на електронни речници (ще обърнем внимание по-нататък)

Речник на българския език <https://ibl.bas.bg/rbe/>

Булнет: лексикално-семантична мрежа <https://dcl.bas.bg/bulnet/>

Речников портал https://ibl.bas.bg/dictionary_portal/

Етимологичен речник <https://ibl.bas.bg/ber/>

4. Адаптиране на текста

пладне – обяд

понеса се / нося се – полетя, летя

търся с очи – гледам за [нещо]

пляскам – плувам (с опростяване), подскачам (във водата)

[риба], голяма като лодка – огромна, гигантска, голяма риба

наканя се / каня се – искам, мисля да, решавам да...

обърна назад – връщам се

4. Адаптиране на текста

До ¹обяд хвърковатото конче стигнало зъбатите върхове, а
надвечер ²полетяло над синята морска шир. От време на време момчето
поглеждало надолу и ³искало да види брега, но водата сякаш нямала
⁴край. Тук-там във вълните ⁵плували огромни риби. Уплашило
се момчето и ⁶~~тъкме~~ ⁷решило да се връща обратно, но точно тогава
забелязало наблизо висок каменист бряг.

Промяна в простите изречения

5. Думи и изрази за въвеждане

До обяд ¹ хвърковатото конче стигнало ² зъбатите върхове, а надвечер полетяло над синята ³ морска шир. От време на време момчето поглеждало надолу и искало да види брега, но водата сякаш ⁴ нямала край. Тук-там във вълните плували огромни риби. Уплашило се момчето и решило да се връща обратно, но точно тогава забелязало наблизом висок ⁵ каменист бряг.

5. Думи и изрази за въвеждане

До обяд ¹ прилагателно хвърковатото конче стигнало ² прилагателно зъбатите върхове, а надвечер полетяло над синята ³ съществително морска шир. От време на време момчето поглеждало надолу и искало да види брега, но водата сякаш ⁴ глагол нямала край. Тук-там във вълните плували огромни риби. Уплашило се момчето и решило да се връща обратно, но точно тогава забелязало наблизо висок ⁵ прилагателно каменист бряг.

За въпроси

Ивелина Стоянова

i.l.stoyanova@gmail.com